

סדר אירוסין:

יעמדו כל הנוכחים ותעמוד הכלה לימין לחתן. ומייחד החתן שני עדים כשרים לעדות ורחוקי משפחה זה עזה וזו החתן וזו הכלה. וקורא בשמותם לייחדם לעדות, ויש מצריכים לומר "אתם עדיי וכל שאר הנוכחים אינם עדים".

בזמנים שני העדים את הטבעת שהיא ללא אבן ושהיא שווה לפחות פרוטה, ומסתכלים בפני החתן והכלה וקפידו לראות פסירת הטבעת מן החתן לכלה. ויהיו העדים רואים גם זה את זה.

ושואל המסדר את החתן אם טבעת זו שלו, בקנין כספו וכיצד קנה אותה כדי שיתברר שקנה אותה בקנין דאורייתא.

ומזהיר המסדר לחתן שמוציא אותו ידי חובה בברכות אלו שהן צריכות להתברך על ידי החתן בעיקר הדין. ויזהיר לחתן והכלה שלא לדבר עד אחר הטעיפה ולצאת ידי חובת ברכת הגפן כדי שיוכלו לטעום.

ואם אין יין עביאים שיכר ומברכים עליו שהכל. ואם גם אין שיכר. מברך רק ברכת האירוסין.

ואומר המסדר:

סְבִירֵי מָרְנָן:

רבותינו, כווננו דעתכם לקיים מצוות חכמים לברך לפני קיום מצוות הקידושין!

לְחַיִּים:

ועונים - יהי רצון שיהיה היין הזה לשמחה ולתוספת חיים, תנוח דעתך שאינך משתרר על ישראל².

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,
אדון הכל היה הווה ויהיה נמצא בתוך העולם הזה, ואנו מכירים בך כמלכנו, שאתה כל יכול ובעל הכוחות כלם וסיבת כל הסיבות שליט על הכל. מעליכים אנו אותך על העולם כולו.

בוֹרֵא פְּרִי הַגֶּפֶן:

תהיה כוונתנו לרצון לפניך, מבקשים אנו לשבחך על בריאתך יכולת באדם לחדד את רצונו³. ובחידוד רצונו כעת הננו מבקשים לזכות ולהיות כלי לשימושך⁴, ולהיות ראויים להשראת חלקנו בנשמת כלל ישראל⁵.

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,
אדון הכל היה הווה ויהיה נמצא בתוך העולם הזה, ואנו מכירים בך כמלכנו, שאתה כל יכול ובעל הכוחות כלם וסיבת כל הסיבות שליט על הכל. מעליכים אנו אותך על העולם כולו.

אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל הָעֲרִיּוֹת

עודים אנו לך על שבחרת בישראל עכל האומות לגלות את רצונך בבירור⁶, ובאמצעותנו להודיע שתכלית הגוף לגלות הנשמה⁷ ותכלית החומר להשתפש בו לרצונך בלבד⁸. ונתת לנו יכולת בחירה שהיא חזקה יותר מכל שאר רצונותינו, כדי שתתנשא הנשמה על הגוף לפעול בו רצונך בלבד⁹. וזכית את ישראל עמך בזיווג זכר ונקבה¹⁰, שתהיה ביניהם זהות הרצונות¹¹ ועל ידי זיווגם זה יוכלו לקיים רצונך בשלמות¹².

וְאָסַר לָנוּ אֶת הָאֲרוּסוֹת. וְהַתִּיר לָנוּ אֶת הַנִּשְׁאוֹת לָנוּ עַל יְדֵי חֲפָה בְּקִדּוּשֵׁין.

נתת כח ביד עבדיך¹³ חכמי תורתך ללמד לישראל שאף על ידי זיווג זכר ונקבה תראה עליונות הנשמה על הגוף, והורו רצונך להפריד בין זהות הרצונות הערטילאיי שבזיווג ובין מימוש הזיווג באופן מלא¹⁴. ולהקדים זהות הרצונות הערטילאית לדקדוק כוונתם בברכות הנישואין שעתידיים אנו לברכך בהן, ורק אחר שני אלו יוכלו לבוא למימוש הזיווג באופן מלא¹⁵.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, מְקַדֵּשׁ עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל עַל יְדֵי חֲפָה בְּקִדּוּשֵׁין:

אדון הכל היה הווה ויהיה, נמצא בעולם הזה המזכה לישראל את היכולת להרכיב הנשמה על הגוף¹⁶, ובפרט באה לידי ביטוי בזיווג זכר ונקבה¹⁷. ועל כן חייבתם¹⁸ להקדים זהות הרצונות ודקדוק הכוונה בברכות הנישואין, לפני מימוש הזיווג באופן מלא¹⁹.

וישנותה העברך ואחר כך נותן לחתן והחתן מחזיר לעסדר והעסדר נותן לאם הכלה להשקותה ולא תחזיר ההינמפה על פניה אחר שתשתה כדי שיראה העדים בשעת קידושין:

ואומר החתן לכלה הפושטת אצבעה של ימין:

הֲרִי אֶת מְקַדְשֶׁת לִי בְּטַבַּעַת זוֹ כָּדָת מִשָּׁה וַיִּשְׂרָאֵל:

ועברך החתן על טלית חדשה, "להתעטף בציצית" ו"שהחיינו". ואם מקדיש בלילה עברך רק "שהחיינו" וכיון לפטור כל הבגדים והכלים החדשים, ומתעטף בה, ואחר כך פורסים אותה מעל ראשיהם של בני החופה. ואחר כן קוראים הכתובה להפסיק בברכת הגפן וחזותמים העדים עליה ואף החתן חותם עליה.

ואחר יפסוד לכלה כתובתה ואמר לה "הרי זו כתובתך". וכשפוסד לה העתק כתובתה אומר "הרי זה העתק כתובתך".

סדר שבע ברכות:

צריך שיהיו נוכחים שם עשרה מישראל ברי מצווה כשרים להצטרף לענין. יקראו כל העברים לפני התחלת הברכות כדי שלא יפסיקו הרבה בין ברכה לברכה, וכל העברים צריכים להיות כשרים להצטרף לענין ויזהיר העסדר את כל העברים להוציא ידי חובה את החתן ואת הכלה ידי חובתם לקיים מצוות דוד העלך ובית דינו לברך הברכות תחת החופה, קודם הנישואין. פוזגים יין לכוס הראשונה להחזירה לכמות שהיתה, כדי לתקנה אחר שישתנו טעמה ופגמו.

סְבִירֵי מְרָנָן:

רבותינו, כווננו דעתכם לקיים מצוות חכמים לשבח לקב"ה על קדושת זיווג חתן וכלה²⁰.

ועונים - לְחַיִּים:

יהי רצון שיהיה היין הזה לשפחה ולתוספת חיים, תנוח דעתך שאינך משתרר על ישראל.

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,
אדון הכל היה הווה ויהיה נמצא בתוך העולם הזה, ואנו מכירים
בך כמלכנו, שאתה כל יכול ובעל הכוחות כלם וסיבת כל
הסיבות שליט על הכל. מעליכים אנו אותך על העולם כולו.

בּוֹרֵא פְּרִי הַגֶּפֶן:

תהיה כוונתנו לרצון לפניך, מבקשים אנו לשבחך על בריאתך
יכולת באדם לחדד את רצונו. ובחידוד רצונו כעת הננו
מבקשים לזכות ולהיות כלי לשימושך, ולהיות ראויים
להשראת חלקנו בנשמת כלל ישראל.

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,
אדון הכל היה הווה ויהיה נמצא בתוך העולם הזה, ואנו מכירים
בך כמלכנו, שאתה כל יכול ובעל הכוחות כלם וסיבת כל
הסיבות שליט על הכל. מעליכים אנו אותך על העולם כולו.

שֶׁהַכֹּל בָּרָא לְכָבוֹדוֹ:

המחדש את הכל יש מאין²¹ לצורכו²², לתכלית גילוי מלכותו
על כל מה שברא. וכל מה שברא, טבע בו טבעים מיוחדים
וחוקיות מדודה מראש²³, כדי שתראה מלכותו בריבוי גוונים²⁴.
ודוגמת ריבוי הגוונים²⁵ יש על ידיכם²⁶ עדה קדושה שבאתם
להודות על שמחת החתן והכלה, כפי החוקיות שחקק הקב"ה

בבריא את האדם, שעל ידי זיווג זכר ונקבה נעשו כלי שלם²⁷ לגילוי פלכות²⁸.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,
אדון הכל היה הווה ויהיה נמצא בתוך העולם הזה, ואנו מכירים
בך כמלכנו, שאתה כל יכול ובעל הכוחות כלם וסיבת כל
הסיבות שליט על הכל. מעליכים אנו אותך על העולם כולו.
יוצר האדם:

אשר עתחילה יצירת האדם ברא זכר - הפעניק תכלית²⁹,
ונקבה - הפעניקה שפחה בחווית החיים³⁰, בגוף אחד³¹.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,
אדון הכל היה הווה ויהיה נמצא בתוך העולם הזה, ואנו מכירים
בך כמלכנו, שאתה כל יכול ובעל הכוחות כלם וסיבת כל
הסיבות שליט על הכל. מעליכים אנו אותך על העולם כולו.
אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּצִלְמוֹ. בְּצִלְם
דְּמוּת תְּבִנֹתוֹ. וְהִתְקִין לוֹ מַטְנֵנוּ בְּנִין עַדִּי
עַד.

אשר ברא את האדם בשבח מרובה שיהיה דומה לבוראו³²,
שיהיה מורכב מכל הכוחות הנבראים ויהיה רשאי³³ להשתמש
ולפתח אותם לטוב בלבד³⁴. ואחר שנבראו זכר ונקבה בגוף
אחד, הפרידם זה עזה לישני גופים³⁵ ולישני חצאי יישות אחת³⁶,
כדי שיכירו בעצמם שזקוקים הם להשלמת האחר דוקא³⁷.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, יוֹצֵר הָאָדָם:
אדון הכל היה הווה ויהיה, נמצא בעולם הזה המחדש את
הבריא באופן שהיא יכולה להתקיים בו³⁸, עתחילה ברא זכר
ונקבה בגוף אחד כדי שיכירו את תכלית זיווגם ולבסוף הפרידם
כדי שישתוקקו זה לזה.

שׁוֹשׁ תַּשִּׁישׁ וְתַגִּיל עֲקָרָה בְּקִבוּץ
בְּנֵיהָ לְתוֹכָהּ בְּמִהְרָה בְּשִׂמְחָה.

יהי רצון שיעלה זיווג החתן והכלה לרצון ה', שיהיה בנוי להיות
כלי ראוי להשראת השכינה³⁹. ויזכו במהרה⁴⁰ החתן והכלה
להיות חלק מקיבוץ כל בתי האב המיוחסים, לארץ ישראל⁴¹.

כדי להרכיב כלי לאומי להשראת השכינה בעולם הזה⁴², ותחזור עליהם השכינה לשרות ביניהם⁴³.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, מְשַׁמֵּחַ צִיּוֹן בְּבִנְיָהּ:

אדון הכל היה הווה ויהיה נמצא בעולם הזה נאמן בטאמרו⁴⁴ שעתידים ישראל לשוב לארץ ישראל ולהתאחד בה ללאום הראוי להשראת השכינה⁴⁵.

שֶׁמֶחַ תְּשַׁמֵּחַ רַעִים אֲהוּבִים כְּשֶׁמֶחֶךָ

יְצִירֶךָ בְּגֵן עֵדֶן מְקֻדָּם.

יהי רצון מלפניך שתזכה את החתן והכלה שעומדים לפניך⁴⁶ זהים ברצונם⁴⁷ לעשות רצונך כרצונך⁴⁸, בהרמוניה המתחדשת בכל יום⁴⁹, זכה אותם לצלוח נכונה את כל החידושים שתקרה בדרכם. יהיו חביבים לפניך כיצירת האדם מתחילה⁵⁰ והענק להם שפע טוב מחסדך כל ימיהם⁵¹ כדי שיוכלו לזכות ברוב טובתך⁵².

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, מְשַׁמֵּחַ חֲתָן וּכְלָה:

אדון הכל היה הווה ויהיה נמצא בעולם הזה, אשר רק⁵³ בידך הכח⁵⁴ לברך את החתן והכלה בהרמוניה מתמדת.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מְלַךְ הָעוֹלָם,

אדון הכל היה הווה ויהיה נמצא בתוך העולם הזה, ואנו מכירים בך כמלכנו, שאתה כל יכול ובעל הכוחות כלם וסיבת כל הסיבות שליט על הכל. מעליכים אנו אותך על העולם כולו.

אֲשֶׁר בָּרָא

אתה הוא לבדך הפחדש יש מאין⁵⁵ את הכוחות השונים⁵⁶.

שֶׁשׁוֹן וְשֶׁמֶחָה.

טבעת בבריאה יכולת להכיר מתחילה מה טוב⁵⁷, וטבעת בה גם יכולת לרכוש ולפתח את הטוב שבעולם ולהגיע להרמוניה.

חֲתָן וּכְלָה.

טבעת בשני חצאי האדם את התשוקה להשלמה הדדית בחוקיות מדודה מראש⁵⁸. וזיווגם מהווה עדות על אחדות הבריאה כולה⁵⁹.

גִּילָה רְנָה.

טבעת בבריאה עונג ראשוני, ויכולת להכיר בטוב שיש אף על פי שקדם לו חיסרון.⁶⁰

דיצה

טבעת בבריאה יכולת לקבל חיסרון שאתה מחסר בה ולשמוח אף בו.⁶¹

וחדונה

ועתידה בריאתך שתעמוד מושלמת לפניך כפי רצונך בתכלית בריאתה, בלא חיסרון כלל.⁶²

אהבה ואחזה

טבעת בבריאה יכולת להכיר רצונך⁶³ ולרצות אותו⁶⁴, טבעת בה יכולת להתאחד⁶⁵ למקשה אחת⁶⁶ סביב רצונך בלבד.⁶⁷

שלום ורעות

טבעת בחלקי הבריאה יכולת להתאחד בהרמוניה זה עם זה⁶⁸, לכל חלק מקומו הפגיע לו, לא פחות ולא יותר.⁶⁹ טבעת בחלקי הבריאה יכולת לסייע זה לזה ולהיות איכפתיים זה לזה.⁷⁰

מהרה יהיה אלהינו ושמע בערי

יהודה ובחוצות ירושלים

יהי רצון מלפניך אדון הכל היה הווה ויהיה, מכירים אנו בך בעל כל היכולות והכוחות כלם, שנזכה לראות בעינינו השבת עצמאות לישראל⁷¹ וחוסן לאומי⁷², נזכה שוב להתאחד ללאום אחד על פי רצונך⁷³. וכמרכז התבל, נוהגים בערכי הצדק והפשט, היושר והאמת, החסד וההטבה והשלום.⁷⁴

קול ששון וקול שמחה

ונזכה לראות כל ישראל הנוהגים כרצונך⁷⁵, מעמשים כל הכוחות שזכרנו קודם, הכרה עיידית בכל הטוב, רכישתו והטמעתו בחיים, פיתוחו והשלמתו.

קול חתן וקול כלה

המשך בנין האומה מבתי אב חסונים⁷⁶, מושלמים בהרמוניה אישית וזוגית.

קול מצהלות חתנים ומחפזתם. ונערים

מפשתה נגינתם

נזכה לראות בעינינו זמן הגאולה בו לא יוותר ולו זיק אחד של רוע ורשע⁷⁷, ולא תהיה עוד תערובת בין טוב לרע⁷⁸. מפילא כל חשק יהיה טוב מוחלט⁷⁹, בין פשוט ובין מורכב⁸⁰. ודעת אלוקים מדריכה באופן מושלם את עיוז החיים.

ברוך אתה יהוה, שפחת החתן עם הכלה:

אדון הכל היה הווה ויהיה, נמצא בעולם הזה אשר ייעד את העולם להרמוניה מושלמת שתתממש לבסוף⁸¹, הניכרת עוד בזמן הזה בייחוד בזיווג זכר ונקבה⁸².

ויפוזג מעט מן היין לכוס אחרת ויתן למי שבירך הגפן עתחילה ויטעם מן הכוס האחרת ונותן הכוס לחתן והחתן עשקה את הכלה אם היא טהורה, ואם אינה טהורה ישתה החתן ואחר כך עברך הגפן ואחר כך הכלה.

וישובר החתן כוס לזכרון חרבן ירושלים.

כדי לברך שבע ברכות בסעודה בימי הפשחה צריך לשישה תנאים:

1. שיהיו עשרה גברים ברי עצומה הכשרים להצטרף לפנין.
 2. שישבעה מהם לפחות אכלו כזית לחם ונתחייבו בברכת הפזון. ורק אלו שאכלו לחם רשאים לברך אחת עשבע הברכות.
 3. שישנים מן העשרה יהיו פנים חדשות, שלא סעדו עם החתן עדיין ואפילו שפעו הברכות כבר. (בסעודה ראשונה הסעודה לחופה כלם הם פנים חדשות). שבת ויום טוב אפילו שני של גלויות נקראים פנים חדשות. סעודה שלישית לא, האשכנזים פחשיבים סעודה שלישית כפנים חדשות אם רגילים לדרוש בה או שרגילים לבוא לבית החתן הרבה אנשים בשעה זו.
 4. שהחתן והכלה גם אכלו כזית לחם.
 5. שהחתן יהיה נוכח בזמן הברכות. וטוב שגם הכלה תהיה נוכחת, אבל פעיקר הדין אפילו סעדה והלכה אפשר לברך.
 6. שתהיה הסעודה בעקום בו עתידים החתן והכלה לישון באותו הלילה (עלבד הסעודה הראשונה שפיד אחר החופה). ולאשכנזים כל סעודה שעושים לחתן ולכלה בפיוחד לשפחתם, אפילו שלא בבית החתן והכלה – עברכים שם. אבל סתם סעודה לא.
- בשבע ברכות אלו עברכים הגפן באחרונה, ועביאים שני כוסות, אחד ביד הפזמן שיברך הגפן באחרונה ואחד עובר עפברך לעברך. ואחר שיברך הגפן ישתו שניהם, זה שיברך "אשר ברא" וזה שיברך "הגפן" על הכוס של ברכת הפזון ויפזגו הכוסות זה בזה ופזה לזה ויתנו לחתן ולכלה, אם אין תנאים אלו, עברכים "הגפן" ו"אשר ברא" ובלבד שיש זיפון בשלושה לפחות (לדעת האשכנזים צריך שיזמינו בפיוחד את הנוכחים לסעודה, לא סתם חתן האוכל עם בני ביתו). כל שבעת ימי הפשחה, שבעת ימי פשחה עתחילים עיד אחר החופה ונספרים ללא הפסק בששת הימים שאחר יום שערכו בו החופה.
- אם שני בני הזוג בעלו אדם אחר קודם נישואין אלו, עברכים שבע ברכות רק בסעודות של היום הראשון של הנישואין. ואם נישאו קודם השקיעה וסעדו רק בלילה, אין עברכים בסעודה שבע ברכות. אמנם "שהשפחה בעעונו" אומרים להם כל שלושה ימים, אבל לא עברכים אפילו "אשר ברא".
- ביום האחרון לברכה (שהוא היום הראשון בשני אלפנים), אם התחילו הסעודה ביום וסיימו בלילה אחר צאת הכוכבים – אם אחד רווק לא יברכו ואם שניהם אלפנים יברכו.

- 1 סברי לשון מחשבה וכוונה כמובן ואיתא בטור או"ח סי' קעד. והרחבנו בשיעור בע"פ בענין סברי פרט ע"פ דברי פדרש תנחומא פקודי, ב.
- 2 תנחומא פקודי, ב הנ"ל שדיעו היוצא להיהרג לש"ץ שלא ישתרר על הציבור.
- 3 כהושע יד, ח "זכרו כיין לבנון" ולא כפישלי לא, ו"ישתה ישכח רישו" שהיין פשיכח את העתיד אבל מזכיר את העבר בחידוד האישיות, "נכנס יין יצא סוד" עירובין סה..
- 4 תהילים עג, כח – שזה רצון הנשמה הטהורה תמיד. ועיין זוה"ק ח"ג דף קפז ע"ב.
- 5 ישראל נפישלו בפרט בגפן: תהילים פט, ; ישעיה ה, א ; חולין צב. שפוט רבה פט"ד, א ועוד רבות. ודוקא כאן מזכיר פישל ישראל בגפן מפני שאמרו בברכות ו: שכל הנושא אישה כאילו בנה אחת מחורבות ירושלים, חורבה דוקא קאמר, שפחדש פה שהיה כבר – שתשוב שכינה לשרות בישראל כדאיתא בתנחומא פקודי, ב. ואין השכינה שורה אלא על פיוחסין שבישראל כדאיתא בטדבר רבה פ"ט, ז ; פ"ב, ד ; פ"ב, ד. ושה"ש רבה פ"ז, יג.
- 6 בכוונות לתפילת שבת הערה 57 ; 70 וכן בכוונות לשלושה רגלים הערות 5-1 וכן בכוונות לראש השנה הערות 106-109.
- 7 ויקרא יט, ג וכפירוש רש"י שם דלא חש להרעב"ן שם, שדוקא ביצר של עריות נכרת הקדושה. וכמו שאמרו בשה"ש רבה פ"ז, יג. וכמו שכתב ע"פ פ"ג פאישות הכ"ד בשם ת"כ. ועיין בכוונות לתפילת שבת הערה 73.
- 8 זה כלל גדול בתורה ורבים נבוכים בו והארכנו בזה בטאמר "בנין היחיד והכלל" בספר "דעת אלוקים" עמ' 224.
- 9 זה כלל גדול בתורה בתנחומא תזריע, ה שישאלו דוקא על הפילה, שהארכנו בה בשיעור בע"פ שהיא יסוד כל כח האדם בעופדו על יסוד בחירתו. ולכן אמרו על אדה"ר שהיה פושך בערלתו דוקא בסנהדרין לח.
- 10 יחזקאל כג, כ ; יבמות צח..
- 11 שזו הגדרת האהבה בכל מקום, זהות הרצונות, דברים יא, יג ; תענית ב. ; כן אמר בב"ב ח: שתלפיד חכמים נקראים "אוהביו" וזה מפני שהתורה דעת אלוקים וביאור רצונו והארכנו בזה.
- 12 קידושין כט, ; יבמות סב, ; סג. ועבאר פהגט' בעירובין יח. בסוד הנסירה ובזוה"ק ח"ג דף ז: זהו דוד הפלך ע"ה ובית דינו כדאיתא באשר"י בכתובות פ"ק סי"ב אות ד בשם ר' יואל פפרי"ש שדוד גזר גם על ייחוד דארוסה, כשגזר על ייחוד דפנויה. וכ"כ הפרדכי כתובות סי' קלב וכן פשטע פרש"י והר"ן כתובות ז: שארוסה בכלל פנויה לענין איסור ייחוד, עד שתכנס לחופה לשם נישואין ובברכה. ודוד נקרא עבד לה' בעלבים א יא, יג ועוד.
- 14 זה פנהג גליל בכתובות יב. וכן בפשנה כתובות נז. ובבראשית רבה פ"ס, יב.
- 15 והארכנו בזה לבאר בס"ד שיעל ידי הפתנה זו פתברר לזכר ולנקבה שאין הם פתאגדים בשביל פטרה חופרית אלא ערשילאית, הם רוקעים שנה שלפה חזון ערשילאי לפני שיבוא לידו אפשרות פיעוש, באופן שהגשפיות כלי שרת לרוחניות.
- 16 לעיל הערה 8.
- 17 לעיל הערה 7.
- 18 רש"י והר"ן כתובות ז: ע"פ שבת כג..
- 19 ועיין בדברי הרא"ש והר"ן כתובות ז: בפרט בשם העיסור על הצורך בהזכרת חופה עם קידושין. ושפרן באה"ע"ו סי' לד העתיק נוסח העיסור שפשטעו שלחופה קדמו קידושין. וע"ע באה"ע"ו סי' סב עמ' 14-15 בדיוק הנוסח.
- 20 לעיל הערה 13.
- 21 בכוונות לתפילת יום חול הערה 28.
- 22 ישעיה נג, ז ; עיין בכוונות ליום חול הערות 238-241.
- 23 זה כלל גדול בתורה ובא בקיצור בקהלת רבה פ"ג, טו. וכן שם פ"ב, יד. וכל עמל בני אדם לעמוד על החוקיות הזו, בין בפדעים הפיזיים ובין בפדעי הנפש והרוח. שדוקא פה שטבע ה' בבריאה הוא הנכון, הוא הפבריא, הוא היפה, הוא האפית. שיערי קדושה חלק ג שער ב ד"ה "גם נתבאר".
- 24 בכוונות ליום חול הערה 206.
- 25 סנהדרין לט. ; ויקרא רבה פ"ב, ה ; בכוונות לתפילת שלושה רגלים הערה 7.
- 26 רש"י והר"ן כתובות ח. שברכה זו לכבוד הנאספים.
- 27 לעיל הערה 12. ועיין בראשית רבה פכ"ה.
- 28 שזו תכלית כל בריאת האדם, ועבאר בנפש החיים שער א פרקים א-ג. ונזכר גם בטקורות רבים אחרים כמו שיערי קדושה חלק א שער א וחלק ג שער ב.
- 29 יסוד זה ידוע ומבאר בטקופות רבים, ביניהם בפהר"ל נצח ישראל פרק לב. ועיין ב"ב קטא. ; בטדבר רבה פ"ג, ח ועוד.
- 30 זה יסוד גדול הארכנו בו בסוד הכיור ונרעז בסוטה יא.

- 31 עבאר בכתובות ח. ע"פ עירובין יח. והרחבנו בו בס"ד באהע"ז סי' סב עמ' 25-22 בשני יישובי הגמ' ע"פ ע"פ ע"פ רש"י ותוס'. וזה עבאר בפירוש ראשון בגמ' כתובות ח. ועיין זוה"ק פרשת ויקרא דף ז.
- 32 קהלת רבה פ"ו.
- 33 ילקוט שמעוני דברים רמז תתפג. שמעון פרקים לרעב"ס פרק 1.
- 34 לעיל הערה 28.
- 35 יישוב שני ע"פ רש"י שם.
- 36 יישוב שני ע"פ התוס' שם.
- 37 זוה"ק פרשת ויקרא דף ז: וכמו שביארנו באהע"ז סי' סב.
- 38 כמו שביארנו באהע"ז סי' סב, "עלה בפחשבה... ולבסוף נברא..." שאין לפניו חרטה, אלא ברא באופן שתתקיים. שאלו היה בוראם מתחילה נפרדים, לא היו מבקשים השלמה זה עזה וכמו שאמר אדה"ר בפירוש "זאת הפעם עצם מעצמי ובשרי עבשרי" בבראשית ב, כג.
- 39 שנקראת עקרה בישיעה נד, א פפני גלותה בר"ה לא.
- 40 סנהדרין צח.
- 41 לעיל הערה 5.
- 42 ישיעה פט, ח-כה, ושם פרק נד. ובכוונות לתפילת שלושה רגלים הערה 75.
- 43 שזו לשון יששון, כנזכר בכוונות לתפילת שלושה רגלים הערה 24 ובכוונות לתפילת ראש חודש הערה 24. וכפל הלשון כנזכר בב"ב לא. לרבות דבר איכותי אחר, לא ריבוי פעמים.
- 44 יהושע כא, טג.
- 45 בכוונות לתפילת יום חול הערות 152-156.
- 46 רש"י כתובות ח.
- 47 לעיל הערה 11.
- 48 בכוונות לתפילת יום חול הערה 54.
- 49 כנ"ל הערה 43, שבכל יום יש חידוש ובכל יום צריך להרמוניה פחדש, קידושין ל: ; שעות רבה פכ"הט, והרחבנו בזה ב"דעת אלוקים" עמ' 9.
- 50 שזו תכלית כל התיקון בכוונות לתפילת יום חול הערות 148 ו-151. ובנהר שלום דף לה.
- 51 רש"י כתובות ח. הנ"ל ; סנהדרין נט.
- 52 שבת לב.
- 53 רעב"ס פ"א מיוסודה"ת ה"א - ה"ו.
- 54 סוטה יז. וע"פ רש"י הנ"ל עיין בתמורה טז. שעל חיסרון פרנסה יש מריבה.
- 55 לעיל הערה 21.
- 56 לעיל הערה 53.
- 57 לעיל הערה 43.
- 58 לעיל הערה 23.
- 59 תנחומה תצווה, והארכנו בזה בשיעור בע"פ על הכרובים ; במדבר רבה פ"ד, יט ונפש החיים שער א פרק ח. ועצם קיומה של החוקיות היא עדות על המחקק ב"ה.
- 60 הן הגילה והן הרענה עיין בכוונות לתפילות שבת הערות 125 ו-121.
- 61 איוב ע"א, ובפרט בפירוש המלבי"ם. והארכנו בזה בביאור היחזוק בעולם הזה, שהוא השלמה עם מה שאין. אבל אסור למלא פיו שחוק בעולם הזה (ברכות לא.), כיון שאין החיסרון והעדר דבר קבוע, אלא זמני. ולע"ל כל חיסרון ימלא כדלקמן.
- 62 מהר"ל תפארת ישראל עמ' ע-עא בשחוק הלויטן דע"ז ג: ועיין ב"ב עה.
- 63 בכוונות לתפילת יום חול הערה 55.
- 64 בכוונות לתפילת יום חול הערות 63-64.
- 65 שעות רבה פ"ט, ד.
- 66 שפואל ב ז, כג ; ברכות 1.
- 67 אורות ישראל א, ה ; ב, ג-ד.
- 68 לעיל הערה 24.
- 69 לעיל הערה 23.
- 70 אורות התחיה, יח ; אורות ישראל ג, א.
- 71 בראשית פט, ח-יב.
- 72 ירמיה ב יח, יג ; ירמיה לד, ז ; מ"ק כו.
- 73 יומא נג ; ישראל ותחייתו כז-כט.
- 74 בכוונות לתפילת יום חול הערות 152-153. ועיין באבות דרבי נתן פל"ז, ח.
- 75 מגילה יז ; בכוונות לתפילת יום חול הערות 131-144.
- 76 סנהדרין קה ; ויש עוד לדרוש "מה טובו אהליך יעקב עשכונתיך ישראל" – פפני מה טובו עשכונות ישראל? פפני אהלי יעקב, כדרך שאפרו בסנהדרין קו. אלהיהם של אלו שונא זימה.

- ⁷⁷ סוכה נב. ; ואל ב,ב ; ילקוט שפעוני בראשית רמז סא ויואל רמז תקלה ; ישעיה יא,ה-טז.
- ⁷⁸ שעץ הדעת טוב ורע, גרם עירוב בין טוב לרע כמו שכתב הרמב"ם בפ"ו חלק א פרק ב.
- ⁷⁹ בכוננות לתפילות שבת הערה 153, ובכוננות לתפילות שלושה רגלים הערה 129.
- ⁸⁰ שלכן אומר חתנים ונערים, שבעולם הזה נדרשים לגנאי, שעושים פעשה נערוה, בראשית רבה פ"ד,ז. ואומר בישעיה כד,א "בשיר לא ישתו יין" ודרשו בסוטה פח. דוקא על ביטול סנהדרין. ולכן כשתשוב עטרה ליושנה דעת אלוקים, כל פרץ חיים יהיה טוב וישר.
- ⁸¹ אבות ג,טז ; בעדבר רבה פ"ב,טז. ועוד רבות.
- ⁸² ברכות ו: שהשפחה החתן והכלה זוכה לתורה שניתנה בחמישה קולות. רש"י כתובות ח. פירש על דרך חתן וכלה, היינו על כל ישראל. שאדם הראשון שנברא בגוף אחד זכר ונקבה היה כולל כל נשמות ישראל, דרך ה' חלק ב פרק ד, נפש החיים שער א פרק ו. אפנס בכלל זה יתברכו בפרט גם החתן והכלה הללו, שאין ערך האדם הפרטי אלא כפי ערכו בשכינה שהיא נשמת כלל ישראל כנ"ל, חגיגה טו: ; פסחים ח. ; למהלך האידאות בישראל, ה ; אורות ישראל ט,ה.